
Соціальна філософія

УДК 141.201

Тещенко Т. П.

Викладач кафедри військово-гуманітарних дисциплін, ВІПІ НТУУ «КПІ»

ФЕНОМЕН ЦІННІСНОЇ РОЗКОЛОТОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Досліджена цивілізаційна приналежність та ціннісна розколотість Української цивілізації у працях вітчизняних і зарубіжних вчених.

Ключові слова: *Міжцивілізаційний простір, ціннісний розкол, стрижневі держави, розколоти країни, розірвані країни, транзитні цивілізації, трансформація свідомості.*

Починаючи з 80-х років ХХ століття, у соціально-філософській та історичній науці все більшого значення як пояснювальний принцип історичного процесу набуває ідея цивілізації. Розповсюдженню поняття цивілізації як ключового в поясненні історичного процесу сприяла його концептуальна невизначеність. Ця невизначеність дає підставу використовувати його в різних ідейно-теоретичних системах, будувати з його допомогою альтернативні версії, моделі історичного розвитку окремих країн і народів, майбутнього людства в цілому, виховання і освіти особистості.

Мету статті становить дослідження цивілізаційної приналежності та ціннісної розколотості Української цивілізації у працях вітчизняних і зарубіжних вчених. Стаття актуалізує проблему самовизначення сучасної України, як окремої, самостійної цивілізації з власною історією, культурою, системою цінностей на світовому рівні.

Дійсно, у сучасних визначеннях цивілізації, які використовуються на Заході, ключовим словом залишається «культура», причому культура переважно духовна, що характеризує і спільності, і співтовариства людей. Отже, цивілізація розуміється як найвищий рівень культурної спільності різних суб'єктів: окремих людей, країн, соціальних груп, народів, націй тощо.

На пострадянському просторі розповсюджене розуміння цивілізації як категорії, що пов'язана зі суспільством. Так, російська дослідниця Л. Семеннікова вважає, що цивілізації це спільності (людей) і суспільства. У своєму підручнику вона зазначає, що цивілізація як спільність характеризується однаковою ментальністю, ідеалами і цінностями, а як суспільство — стійкими рисами в економіці, політиці, культурі. Також автор припускає, що існує якийсь «генетичний код, що визначає магістральні потоки цивілізаційного розвитку. Останнє робить цивілізацію у певному сенсі містичним явищем» [2, с. 28]. На думку Л. Семеннікової, тип цивілізації визначають такі ознаки: фундаментальні риси в ментальності; спільність і взаємозалежність історичної долі народів; взаємопереплетіння культур; сфера загальних інтересів.

Деякі суспільствознавці вважають ідеологію «найспецифічнішою» основою цивілізації, від якої вона цілком залежить як теоретична (релігійна або світська) форма існування базових духовних цінностей. Але в цьому випадку вона характеризує лише цивілізаційну еліту, меншою мірою інтелігенцію, а на рівні народних мас узагалі губиться. Залежно від характеру ідеології вони визначають такі цивілізації: релігійно-культурні, релігійно-теологічні, релігійно-політичні, державно-етичні, а залежно від самостійності розвитку — первинні, вторинні, третинні [1, с. 44].

Важливою методологічною проблемою соціального пізнання, філософії освіти і виховання є розмежування понять «формація» і «цивілізація» відповідно до методологій аналізу соціумів, що з них випливають. Наприклад, С. Крапивенський розмежовує формаційний і цивілізаційний підходи до визначення суспільства і услід за іншими вважає, що цивілізація є власне соціальна організація суспільства, що характеризується загальним зв'язком індивідів і первинних спільностей з метою відтворення і збільшення суспільного багатства [2]. Досить ґрунтовно поняття «цивілізація» аналізують українські дослідники В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Михальченко, С. Кримський та Ю. Павленко.

Як видно з вище сказаного, визначення поняття цивілізації є досить складним завданням і має безліч акцентів у різних науках: антропології, історії, культурології, соціальній філософії. Про це, зокрема, писав і А. Тойнбі: «Наука не має методологічного інструментарію, що дає змогу виокремити сутнісні, визначні параметри цивілізаційних комплексів. У кращому випадку ми вміємо описувати конкретні цивілізації, але

не знаємо, в чому полягають їх системоутворювальні основи» [3, с. 210]. Для нього такою системоутворювальною підставою були релігія і Всесвітня церква.

Важливою причиною недостатньо чіткого розуміння сутності, структури і функції цивілізацій є досить суперечливе визначення тих вузлових понять, через які вони розкриваються: суспільство, формація, культура, ментальність, цінність тощо. Цивілізація не включає ознак що не є досягненнями даного народу в порівнянні з попереднім етапом або в порівнянні з іншими народами.

Отже, цивілізація — це значною мірою оціночна характеристика культури даного народу або групи народів, — це спосіб засвоєння культурних цінностей (матеріальних і духовних), який визначає все соціальне життя, його специфіку, що дозволяє судити про нього як про певну цивілізацію. І хоча цивілізація — цілісне соціокультурне утворення, її ядром виступає духовність у значенні буття самої культури та її впливу на все суспільне життя.

Історію людства можна розглядати як процес становлення, розвитку і загибелі цивілізацій. Щодо системи зміни однієї цивілізації іншою, то частина фахівців застосовують лінійно-екстраполяційний метод, який розглядає історичний процес як перехід від доіндустріальної цивілізаційної моделі до індустріальної, а потім до постіндустріальної та інформаційної. Такий підхід можна назвати, техногенним, оскільки основою розвитку цивілізацій, за такою логікою, є людина, що перетворилася на мислячу машину і здатна продукувати нові науково-технічні відкриття. Роль розуму у цьому випадку значно абсолютизується. Поряд з цим техногенним підходом до розвитку цивілізацій дослідники визначають і плюралістично-традиційний підхід, що більшою мірою розповсюджується на незахідні суспільства [4, с. 461]. Ю. Яковець у книзі «Глобалізація і взаємодія цивілізацій» пояснює зміну однієї цивілізації іншою двома напрямками в історичному поступі людства. Зокрема, він уважає, що такими напрямками є: прогрес (починаючи з неолітичної революції) світових цивілізацій як великих етапів у розвитку людства єдиної планетарної системи та зміна поколінь локальних цивілізацій, у якій проявляються особливості історичного розвитку, культури, системи цінностей окремих складових єдиного людства [5, с. 215].

Зовнішні природні та соціальні умови народжують виклик, у результаті якого з'являються цивілізації. Виклики бувають природного та соціального («людського») характеру. Організувавши народ, еліта може

дати відповідь на один, два виклики. Потім творчі сили еліти вичерпуються, народ перестає їй довіряти і наслідувати. Вона ж, не бажаючи йти від влади, перетворюється на «пануючу меншість», яка керує на основі сили, а не авторитету. Відбувається відчуження більшості від меншості. Суспільство розколюється на дві групи людей: домінуюча меншість, «внутрішній» та «зовнішній пролетаріат». Якщо «внутрішній пролетаріат» — народ певної держави, то «зовнішній» — народ околиць цивілізації, що розглядається. Цей процес Тойнбі назвав розколом, розпадом цивілізації, початком її загибелі.

Для обґрунтування різноманітних проявів конфлікту (розколу) цивілізацій американський вчений С. Хантінгтон у відомій праці «Зіткнення цивілізацій» дає класифікацію держав світу залежно від цивілізаційної належності. Виділяє:

стрижневі держави;
країни-одиночки, розколоті країни;
розірвані країни.

Нас цікавлять в даній класифікації країни ядрової (стрижневої) світової чи регіональної цивілізації — їх можна вважати — цілісними (Англія, Франція, Росія, США, Китай та ін.). Ті ж країни, які належать до пересічних зон декількох цивілізацій в т. ч. Україна, — розколотими. Найбільш серйозну небезпеку американський політолог вбачає з боку розколотих та розірваних країн, які є внутрішньо нестабільними.

У такому контексті, на нашу думку, характеристику розколотої країни С. Хантінгтона можна перенести на розколоту цивілізацію. Причому у публікації 1993 року *Foreign Affairs* С. Хантінгтон ще не дає класифікації країн світу відповідно до цивілізаційної приналежності, проте категорію «розколоті країни» застосовує. Він зазначає, що це відповідно однорідні у культурному плані системи, яких немає згоди серед населення стосовно того, до якої цивілізації точно вони належать. Керівництво таких країн, як правило, бажає примкнути до Заходу, але історія, культура і традиції цих країн нічого спільного зі заходом не мають.

Уже в книзі, наводячи означену вище класифікацію, С. Хантінгтон уточнює поняття. Мова йде про розколоті і розірвані країни. Розірвана країна має у себе одну панівну культуру, яка співвідносить її з однією цивілізацією, а її лідери прагнуть до іншої, а розколота країна розділена лініями розлому між цивілізаціями. В останній великі групи належать до різних цивілізацій. Такі розділення та напруга, що їх супроводжує,

зазначає автор, призводять до того, що основна група, яка належить до однієї цивілізації, прагне перетворити державу на свій власний політичний інструмент, а свою мову, релігію і символи — на державні [1, с. 44].

Якщо категорію розколотості застосовувати стосовно цивілізацій, то, на нашу думку, хантінгтонівські розколоті і розірвані країни відповідають розколотій цивілізації. Зокрема, в Росії як цивілізації історично зумовленої характерною ознакою розколу є постійна боротьба між західниками та слов'янофілами. Ця суперечка для Росії перманентна. С. Хантінгтон зазначає, що Б. Єльцин, здійснюючи прозахідну політику, стикався з опором щодо цього курсу з боку як частини російської еліти, так частини суспільства.

Однією з особливостей цивілізацій пограничного типу є поєднання трьох типів взаємодії з іншими культурами (безпосереднє протистояння, симбіоз, синтез) з превалюванням симбіозу. Іншими словами, такі цивілізації постійно і перебувають у стані незавершеного культурного синтезу. Сутнісною відмінністю пограничних цивілізацій від сучасної західної цивілізації є інтегратори, які вони використовують — держава та економічна діяльність відповідно. Тому достатньо чітко спостерігається перевага політики над економікою у Росії зворотнє співвідношення — на Заході. Така лінія поведінки в певній мірі характерна і для української цивілізації.

В Україні теж неоднозначно сприймають концепцію С. Хантінгтона, яка, за думкою М. Михальченка, має не тільки пізнавальний, але й ідеологічний потенціал, показуючи США країною, яка може зупинити конфлікт цивілізацій на сьогоднішньому етапі історичного розвитку [6, с. 115].

З нашої точки зору, вищенаведена аргументація не знімає з порядку денного основну тезу С. Хантінгтона стосовно ролі і місця цивілізацій в історичному процесі. Концепція американського дослідника знайшла практичне підтвердження під час подій в Іраку, Афганістані, на Близькому Сході, в Північній Африці продемонструвавши, що зіткнення різних цивілізацій є реаліями сьогодення. Звісно, можна погодитися з тим, що провідниками нав'язування цивілізаційних цінностей є окремі держави або групи держав, які відстоюють свої економічні та геополітичні інтереси.

На думку С. Хантінгтона, розколота цивілізація може сформувати єдину культурну ідентичність, якщо будуть реалізовані три основні

умови. Необхідно, щоб політична і економічна еліта цієї країни в цілому підтримувала такий крок. Водночас народ повинен хоча б частково схилитися до прийняття нової ідентичності. І домінуючі групи тієї цивілізації, в яку розколота країна хоче увійти, повинні бути готові прийняти її у свої лави. У випадку з Туреччиною витримано перші дві умови. І зовсім не зрозуміла ситуація з Росією та Україною (доповнено — Т.Т.) продовжується коливання між двома системами цінностей [1].

Подолання стану розколотості тих або інших цивілізацій, на нашу думку, є довготривалим процесом, оскільки потребує зміни свідомості великих мас населення. На трансформацію свідомості повинні активно впливати економіко-політичні, духовні, інформаційні цінності, які врешті-решт стають домінуючими порівняно з цивілізаційними цінностями тієї або іншої групи населення, тобто виробляється певний тип ідентичності. З іншого боку, стан розколотості цивілізації може залишатися постійним при коливанні між двома полюсами цивілізаційної ідентичності, як це, скажімо, відбувається у сучасній Росії.

Необхідно зазначити, що розколотість властива й українській регіональній цивілізації, яка перебуває на межі культур і світів [6, с. 332].

Убираючи вплив двох світів — європейського і азійського, а значить світоглядів та світосприйняттів, формувалася українська регіональна цивілізація. Географічне розташування українських земель, відбиття пограничного становища в історії, культурі, ментальності, суспільному житті українського народу дає підстави для розповсюдженої останнім часом характеристики України як ціннісно розколотої держави. Поштовхом для розповсюдження таких характеристик послужила актуалізація у соціально-філософській думці цивілізаційного підходу, передусім, бурхливе обговорення робіт С. Хантінгтона.

Хоча ще задовго до того, як побачили світ праці С. Хантінгтона, український геополітичний фактор отримав осмислення у роботах теоретиків геополітичної глобалістики В. Андрущенка, З. Бжезінського, Відоля де Бланша, М. Вебера, Л. Губерського, В. Євтуха, У. Кірха, Г. Кісінджера, С. Коена, І. Кураса, Ф. Ліста, Х. Макіндера, Д. Мейкінга, А. Мехена, М. Михальченка, Ф. Науманна, Ф. Науммока, Ф. Ратцеля, П. Савицького, Н. Спикмена, К. Франца, Ф. Фукуями, К. Хаусхофера, Р. Челлена, К. Шмідта та інших. Практично кожен з названих авторів підкреслював унікальність української культури, способу життя, виробництва і побуту, близькість української культурної традиції до середньоевропейського

типу і колосальну значущість України для розвитку європейських народів і побудови спільного європейського дому [7, с. 81].

На відміну від підходів названих учених, у поле зору С. Хантінгтона Україна потрапила не лише в геополітичному, але й у цивілізаційному вимірі. Останні події у світі доводять, що цивілізаційний фактор спрацьовує усе потужніше, і підтверджують деякою мірою слушність хантінгтонівської концепції «зіткнення цивілізацій». У своїй класифікації американський вчений відносить Україну до так званої «розколотої» країни, тобто країни, що розташована по два боки ліній розлому між цивілізаціями. У таких країнах, згідно з Хантінгтоном, великі групи належать до різних цивілізацій та постійно йде протиборство між ними: кожен з них намагається «визначити країну як свій політичний інструмент та зробити свою мову, релігію і символи державними». Окрім того, «сили відштовхування розколюють ці країни на частини та притягують до цивілізаційних магнітів інших суспільств». С. Хантінгтон вказує, що Україна згідно з Уолісом, розсічена східною межею західного християнства — найбільш важливою роздільною лінією в Європі. На північ і захід від цієї лінії мешкають протестанти та католики, а на схід та південь — православні християни та мусульмани [1].

Не дивлячись на те, що вчений у своїй роботі значно більше уваги приділяє не Україні, а іншим, за його класифікацією, розколотим та розірваним країнам, насамперед, Росії, Туреччині, країнам Балканського півострова тощо, сама постановка питання в контексті міжцивілізаційних взаємодій та далеко неоптимістичний його прогноз щодо долі України притягує увагу вітчизняних вчених та політиків, викликаючи зіткнення різноманітних точок зору, а відповідно — нові інтерпретації ролі України у міжцивілізаційному просторі.

Ми повинні зазначити, що задовго до обговорення концепції С. Хантінгтона — майже п'ятдесят років тому, уперше питання цивілізаційного статусу України підняв дослідник української історії І. Лисяк-Рудницький, визначивши Україні місце між Сходом і Заходом. Роль України у світовому цивілізаційному порядку та напрями цивілізаційного розвитку країни у своїх роботах прагнуть осмислити сучасні дослідники В. Кремень, Д. Табачник, В. Ткаченко, М. Михальченко, Ю. Павленко, Н. Ямко, Б. Парахонський, О. Новакова, О. Коппель, Ю. Пахомов, О. Черниш та інші. Усі ці автори визнають, що українські землі є об'єктом міжцивілізаційного впливу, вважаючи, що останній, маючи глибокі історичні корені, набув великого значення з моменту проголошення

державної незалежності і відіграє ключову роль у процесі утвердження та розбудови Української держави. Окрім того, уточнюючи положення С. Хантінгтона, вітчизняні дослідники звертають увагу на існування поряд із західно-римсько-католицькою — та східноправославною ще однієї цивілізації, до якої належать українські землі. В. Кремень, Д. Табачник, В. Ткаченко, В. Ананьїн, А. Міночкін, О. Пучков та О. Коппель говорять про ісламську цивілізацію, Ю. Павленко про мусульманську або мусульмансько-афроазійську. Усі дослідники мають на увазі вплив середземноморського простору та Близького Сходу, який в історії України проявлявся через експансію на українські землі Османської імперії, Золотої Орди та Кримського Ханства, а у сучасній Україні відбивається у так званому кримськотатарському факторі та наявності досить чисельних групувань решти національних меншин, які сповідують мусульманську релігію.

Ми відмічаємо, що як вітчизняні дослідники, так і представники національної еліти, не дотримуються єдиної думки щодо міри впливу тієї чи іншої цивілізації на розвиток України та ролі, яка належить нашій країні в міжцивілізаційному просторі. Тому коли ці проблеми переводяться в політичну площину, вони часто зводяться до запитання «З ким Україні бути?». Таке формулювання запитання, на жаль, залишає поза увагою інші аспекти міжцивілізаційної взаємодії — як забезпечити консолідацію української нації, як зберегти цілісність Української держави, нарешті, на яких засадах будувати і внутрішню політику країни.

Розглянемо детальніше питання цивілізаційної приналежності у працях вітчизняних вчених.

І. Лисяк-Рудницький — перший вітчизняний дослідник, який визначив місце України між Сходом і Заходом, уважав ближчою до України східно-православну цивілізацію, підкреслюючи, що «релігія завжди відділяла поляків і українців, незгладною лінією розмежування», у той час, як «такої формальної демаркаційної лінії не було в українсько-російських взаєминах» і це ще одна з причин того, чому українцям важче національно відмежовуватися від росіян, ніж від поляків. Сучасний дослідник О. Коппель також підтримує таку точку зору, але обґрунтовує її, використовуючи категоріальний апарат цивілізаційного підходу. Він указує на те, що Україна не розміщена в епіцентрі жодної з трьох цивілізацій, а значить, не може повністю належати до жодної з них. Вона розташована у напівпериферії слов'яно-православної цивілізації, у периферійній зоні західної і у віддаленій зоні периферії ісламської

цивілізації. Тому автор робить висновок, що і спорідненість зі слов'яно-православною цивілізацією більша, ніж з іншими, а якщо взяти до уваги недалеке минуле і ступінь залежності від Росії, за останні більш як 350 років то стає повністю зрозумілим, чому значна частина території тяжіє до слов'яно-православної цивілізації.

Існує протилежна точка зору, згідно з якою вважається, що українські землі зі старих часів належали до західної цивілізації і лише завдяки Росії були насильницьки притягнуті до східної. Велика кількість історичних досліджень знаходить спільні риси на певних етапах розвитку Європи і України та протиставляє їх російським традиціям. Так, Н. Ямко приналежність українських земель до західної цивілізації доводить на основі аналізу культури давніх поселень на території України — Трипільської культури (III тис. до н. е.), Зарубинецької і Черняхівської культури і (кінець I тис. до н. е. — початок I тис. н. е.), цивілізаційних процесів, що відбувалися в VIII — кінці VI ст. до н. е. — період «Великої грецької колонізації Північного Причорномор'я», в Київській Русі, а потім у Запорізькій Січі. Зокрема, автор звертає увагу, що східні слов'яни — пращури українців — увійшли до цивілізації одночасно з іншими народами Європи, а потім на усіх етапах її розвитку мешканці українських земель не відставали від європейців. Лише останні триста років, коли цивілізаційний рух України відбувався у межах Росії, спочатку самодержавно-кріпосницької, потім більшовистсько-тоталітарної, почалося відставання. Послідовники точки зору про історичну приналежність України до європейської цивілізації також часто посилаються на історичний приклад Галицько-Волинського князівства, яке було позбавлене впливу Московії, тому зараз його території, представлені трьома областями Західної України, ближчі до західної цивілізації.

Відомий український мислитель-консерватор В. Липинський звертав увагу на глибинні риси, які відображають своєрідність поєднання культурного генофонду із самобутнім соціально-політичним ладом. Він наполягає на тому, що «основною різницею України від Москви є не мова, не плем'я, не віра а інший, витворений віками устрій політичний, інший метод організації правлячої верстви, інше взаємовідношення верхів і низів, держави і громадянства».

Сучасний американський історик і політолог українського походження Р. Шпорлюк також наводить низку історичних аргументів щодо обмеженого впливу Росії на формування української нації.

Ми вважаємо, враховуючи всі точки зору, погляди Н. Ямко є більш обґрунтованими і відповідають історичним реаліям.

Проте підкреслимо, характерною рисою усіх історичних досліджень, які ставили за мету визначити цивілізаційну приналежність України, є тяжіння до двох протилежних полюсів — Європи і Росії. Хоча у більшості випадків, незалежно від того, проросійськи чи проєвропейськи налаштований дослідник, визнається пограничний стан України в міжцивілізаційному просторі. Визнаним історичним фактом є те, що лише наприкінці XIX століття народ, нині відомий як «українці», почав уживати слово «Україна» щодо своєї батьківщини, що до цього часу українців називали русинами в Австрії, русаками в Угорщині, малоросами або козаками в Росії.

Практично не викликає суперечок визнання того факту, що Україна розташована на окраїнах кількох націй, цивілізацій (буквальне значення слова «Україна» для російського і польського мовного вжитку «окраїна») і є суверенною спільнотою, здатною безпосередньо спілкуватися з ширшим світом. Цей прикордонний статус український земель визнавав англійський геополітик Х. Дж. Макіндер, який називав Україну «географічною віссю світу», «світовим островом»; «культурним кордоном» Європи, який захищає її від гегемоністичних претензій Росії, постійного і потужного азійського тиску. Сучасні українські дослідники використовують схожі терміни. Зокрема, В. Дергачов говорить про «межову державу», де сходяться «краї» трьох геополітичних просторів, В. Кремень, Д. Табачник і В. Ткаченко вважають Україну країною проміжної цивілізації, О. Черниш, В. Ананьїн використовують термін «транзитна цивілізація», тобто перехідна, така, що ще не сформувалася, що включає у себе різнопланові ознаки як західної, так і східної цивілізацій.

Цікавим є спостереження М. Михальченко який наводить докази, що спростовують міфи про роль України в геополітичному просторі. Він, зокрема, зазначає, що на сьогодні Україна ще і не міст між Заходом і Сходом. Поки Україна — «лімітроф» для Росії і Європи, проміжний міжцивілізаційний простір між західною і російською цивілізаціями. Згідно з автором, Україна є лімітрофом у трьох вимірах: у геополітичному — вона опинилась між НАТО і Росією, в економічному — між країнами з переважно ринковою, соціальноорієнтованою економікою Заходу і хаотичною, по-здириницькому експлуатованою новим правлячим класом, економікою Росії, у духовно-моральному міжтоталітарним,

моноідеологічним і брехливо «моральним» минулим і невизначеним, навіть невідомим майбутнім, що функціонує у формі соціальної утопії (міфу) про багатопартійну, правову, демократичну державу, основ якої ще навіть не закладено. Окрім того, детальний аналіз соціально-філософських та соціологічних концепцій трансформації і модернізації України останньої чверті ХХ століття, що здійснений М. Михальченко у праці «Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы?», його висновок про ідеологічну і політичну розколотість сучасного українського суспільства підтверджує наявність загрози, яку містить у собі статус «лімітрофу Європи». «Якщо народ «лімітрофу» не укорінюється в структуру якоїсь регіональної цивілізації, зазначає дослідник, то самоутвердження цього народу у формі незалежної держави залишається проблематичним, як проблематично створити і свою локальну цивілізацію» [6].

Слід зазначити, що встановлення статусу України в і міжцивілізаційному просторі має не лише зовнішньополітичне значення для України та геополітичне значення для світового порядку, а передовсім відіграє ключову роль безпосередньо в українському державотворенні. Воно має практичне втілення у цивілізаційній ідентичності українського народу та переломленні її в національну ідентичність, яка відіграє ключову роль у консолідації будь-якого суспільства. Саме вихід на питання цивілізаційної ідентичності дає окремим дослідникам підставу стверджувати, що тривалий історичний шлях українського державотворення і проголошення незалежності Української держави долає колишній пограничний статус українських земель. Як зазначив український дослідник Ю. Павленко, «транзитною», «межовою», «порубіжною» й тим більше «проміжною» в цивілізаційному плані Україна не може бути вже тому, що стаж цивілізаційного розвитку східнослов'янських народів, який веде свій відлік від древнього Києва, перевищує тисячоліття. Навіть західні авторитети, зокрема А. Дж. Тойнбі та С. Хантінгтон, не заперечують наявності у нас власної цивілізаційної ідентичності» [8, с. 47].

Враховуючи останню точку зору про наявність власної української цивілізаційної ідентичності та визнаючи великий внесок усіх етапів українського державотворення у її формування, ми вважаємо, що в часи утвердження молодшої Української держави не слід нехтувати ефектами міжцивілізаційних взаємодій та їх дезінтеграційним потенціалом, на який вказують зарубіжні і вітчизняні вчені.

Традиційно дослідники, які так чи інакше торкаються питань внутрішнього устрою України, територіальної цілісності, і регіоналізації, інтеграції і дезінтеграції українського суспільства виокремлюють низку факторів внутрішнього розколу українського суспільства цивілізаційного характеру. Зокрема Р. Шпорлюк завадою на шляху інтеграції держави розглядає етнічне роз'єднання між українцями та неукраїнцями, українофонами і русофонами, католиками і православними, комуністами і некомуністами; А. Міллер основну увагу приділяє етнічній і культурній різноманітності України; Л. Чекаленко-Васильєва виокремлює зовнішньополітичний фактор, який за своєю природою має етнокультурне походження; С. Власов і В. Поповкін виокремлюють етноісторичні і релігійні чинники регіоналізації; М. Шульга веде мову про історичні, етнокультурні передумови регіоналізму в Україні; О. Стегній, М. Чурилов указують на такі «параметри диференціації», як відмінності історичного розвитку, мовні, конфесійні; В. Шилов на основі етнічних, релігійних, історичних особливостей окремих регіонів виокремлює ментальні розбіжності; Т. Воропаєва етнопсихологічні тощо.

Інша група вчених фактори розколу українського суспільства досліджує через особливості масової свідомості населення різних частин країни шляхом аналізу та інтерпретації соціологічних даних. Зокрема вони фіксують розбіжності з питань соціальної, культурної, національної та регіональної ідентифікації, ідеологічних уподобань, пріоритетів розвитку України, оцінки ситуації у державі, ставлення до шляху соціально-економічного розвитку, довіри соціальним інститутам тощо. Відповідні питання розглядаються у роботах С. Оксамитної, С. Макєєва, О. Стегнія, М. Чурилова, Н. Черниш, М. Белецького, А. Толпиго, І. Прибиткової, А. Ручки, О. Вишняка, І. Бекешкіної, С. Краська, Л. Ази тощо.

Проаналізувавши перелічені дослідження першої та другої групи, ми відмічаємо, що найбільш істотні розбіжності як за об'єктивними історико-культурними, етнічними, мовними, релігійними характеристиками, так і за суб'єктивними і характеристики масової свідомості населення фіксуються між Східною і Західною, Лівобережною і Правобережною Україною, що цілком вписується у схему Хантінгтона та вітчизняних дослідників цивілізаційної проблематики. Західна Україна найчастіше характеризується як переважно уніатська, україномовна, націоналістична та прозахідноналаштована, Східна — як переважно православна, російськомовна, «комуністична» та проросійськоналаштована.

Водночас переважна більшість дослідників відстоюють думку, що наявність ознак внутрішнього розколу української цивілізації, які фіксують численні дослідження, не прирікає її на безперспективність. Навіть С. Хантінгтон, який попереджує про небезпеку розпаду Української держави, стверджує, що для України, яку він уважає важливою другорядною регіональною державою, моделлю співіснування різних етнічних груп і цивілізацій, бажано залишитись єдиною, мати тісні стосунки з Росією і одночасно зміцнювати незалежність та розвивати дружні зв'язки із Заходом.

Таким чином, дослідивши, як стан розколотості світових цивілізацій впливає на формування цивілізаційних відношень в окремих державах, особливо в межових державах, або «транзитних цивілізаціях» (О. Черниш, В. Ананьїн), ми відзначаємо, що подолання цього стану є довготривалим процесом, оскільки потребує зміни свідомості великих мас населення. Відзначимо також, що на трансформацію свідомості повинні впливати економіко-політичні, духовні, інформаційні ціннісні фактори.

Список використаних джерел:

1. Хантінгтон С. Столкновение цивилизаций [Электронный ресурс]/Хантінгтон С.; под общ. ред. К. Королева//ПОЛИС. — 1994. — № 1. — [Phttp://www.twirpx.com/file/432](http://www.twirpx.com/file/432)
2. Семеннікова Л.І. Россия в мировом сообществе цивилизаций. Учебник. [Электронный ресурс]/Л.І. Семеннікова. — Бердянск, 1996. — Режим доступу: <http://www.booksiti.net.ru/boo>
3. Хачатурян В.М. Проблема цивилизации в «Исследовании истории» А. Тойнби в оценке западной историографии/В.М. Хачатурян//Цивилизации. — Вып. № 1 — М. — 1992.
4. Кочетов Э.Г. Глобалистика: теория, методология, практика: учебник для вузов./Э.Г. Кочетов. — М.: Норма. 2002. — 672 с.
5. Яковец Ю.В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций/Яковец Ю.В. — М.: ЗАО «Издательство Экономика», 2003. — 441 с.
6. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи/М.І. Михальченко. — Дрогобич: ВФ «Відродження», 2004. — 488 с.

7. Губерський П. Культура. Ідеологія. Особистість: Методично-світоглядний аналіз./П. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. — К.: Знання України, 2002. — 580 с.
8. Павленко Ю. Східно-християнська цивілізаційна система та її місце у всесвітньо-історичному процесі/Павленко Ю.//Соціологія: теорія, методи, маркетинг, — 2001. — № 2.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2013 р.

Терещенко Т. П. Феномен ценносно́й расколото́сти української цивілізації

Исследована цивілізаційна належність і ціннісна расколото́сть Української цивілізації в трудах отечественных и зарубіжних учених.

Ключевые слова: *Межцивілізаційне простір, ціннісний раскол, стержневі держави, расколоте́ страны, разорванне страны, транзитні цивілізації, трансформація свідомості.*

Tereschenko T. H. An innovative approach to the value worldview orientation forming by educational facilities under the split society circumstances

The civilizational identity and axiological disunity of Ukrainian civilization in the works of local and foreign scientists are investigated in the article.

Keywords: *inter-civilizational field, axiological disunity, core states, split countries, disjunctive countries, transit civilization, transformation of consciousness.*